

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Změny v pohledu na posmrtný osud žen v buddhismu období
Kamakura**

**Changes of the view on women's afterlife in Buddhism of the
Kamakura period**

OLOMOUC 2023 Michaela Záhorcová

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Dita Nymburská, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí diplomové práce Mgr. Dity Nymburské, Ph.D., a jen s použitím uvedených zdrojů a literatury.

V Olomouci dne.....

Podpis.....

Abstrakt

Práce se zabývá učením Hónena a Šinrana, obzvláště v souvislosti s učením o posmrtném osudu žen. Jejím cílem je zmapovat a popsat změny v přístupu k posmrtnému osudu žen v učení škol Džódo a Džódo šin, které byly významnými školami buddhismu Čisté země v období Kamakura (1185/1192–1333), a popsat možné rozdíly v přístupu k ženám v těchto školách. Práce popisuje přístup k ženám v průběhu japonské historie a okolnosti, které k tomuto přístupu napomohly, životy obou zmíněných myslitelů a jejich učení.

Abstract

This thesis discusses the teaching of Honen and Shinran, especially in a context of teaching about posthumous fate of women. The objective is to map changes in approach to posthumous fate of women in the teaching of schools Jodo and Jodo Shin, which were significant for Pure Land Buddhism during the Kamakura period (1185/1192-1333); and to describe possible differences in approaches towards women in these schools. The thesis deals with attitude towards women in the course of Japanese history and circumstances that supported this approach. Lives and teaching of both mentioned thinkers are also included.

Jméno autora: Michaela Záhorcová

Katedra, fakulta: Katedra asijských studií, Filozofická fakulta,

Univerzita Palackého v Olomouci

Název: Změny v pohledu na posmrtný osud žen v buddhismu období Kamakura

Vedoucí práce: Mgr. Dita Nymburská, Ph.D.

Počet stran: 37

Počet znaků (včetně mezer): 72 553

Počet titulů použité literatury: 18

Klíčová slova: buddhismus, Kamakura, ženy, přístup, Hónen, Šinran, posmrtný osud, Džódo šú, Džódo šinšú

Zde bych chtěla poděkovat Mgr. Ditě Nymburské, Ph.D., za odborné vedení práce, cenné připomínky, ochotu, trpělivost a vstřícný přístup.

Obsah

EDIČNÍ POZNÁMKA	7
ÚVOD	8
1 POHLED NA ŽENY V PRŮBĚHU JAPONSKÉ HISTORIE	9
1.1 NÁBOŽENSTVÍ V JAPONSKU	9
1.2 SITUACE V OBDOBÍ NARA	9
1.3 SITUACE V OBDOBÍ HEIAN.....	10
1.3.1 Pojmy <i>njonin kekkai</i> (女人結界) a <i>njonin kinsei</i> (女人禁制).....	11
1.4 PROMĚNA ŽENY V MUŽE.....	12
2 BUDDHISMUS OBDOBÍ KAMAKURA	15
2.1 BUDDHISMUS ČISTÉ ZEMĚ	15
2.1.1 <i>Nembucu</i>	18
2.1.2 <i>Buddhismus Čisté země v období Heian</i>	18
2.2 NEZÁVISLÍ MNIŠI – <i>TONSEISÓ</i> (遁世僧).....	19
3 HÓNEN	21
3.1 ŽIVOT	21
3.2 UČENÍ.....	22
4 ŠINRAN	26
4.1 ŽIVOT	26
4.2 UČENÍ.....	27
4.3 POROVNÁNÍ PŘÍSTUPŮ	30
ZÁVĚR	33
BIBLIOGRAFIE.....	35
INTERNETOVÉ ZDROJE:.....	35

Ediční poznámka

Pro japonské, sanskrtské a čínské termíny, názvy a jména je v práci použita česká transkripce. U prvního výskytu japonských termínů v textu následuje v závorce jejich znění v japonštině. Jména jsou psaná v pořadí přirozeném pro češtinu – tedy jméno, příjmení, přičemž znaky uvedené v závorce jsou ponechány v původním pořadí, tj. příjmení, jméno. U jmen osobností jsou v závorce uvedena životopisná data, v případě chrámů nebo jiných staveb datum založení.

Názvy sůter v textu jsou uváděny v sanskrtu s českou transkripcí. V poznámce pod čarou jsou jejich názvy uvedeny japonsky s českou transkripcí a v japonštině v tomto pořadí. Názvy dalších písemností jsou uváděny v japonštině českou transkripcí, v poznámce pod čarou pak česky. Názvy děl a japonské nebo sanskrtské pojmy jsou psané kurzívou, kromě vlastních jmen škol, měst, chrámů atp.

Anglicky nebo japonsky psané pasáže, názvy nebo pojmy, které jsou uvedeny v českém překladu, byly přeloženy autorkou práce, není-li uvedeno jinak. Překlady názvů bibliografií v textu jsou uváděny u prvního výskytu v závorce za názvem.

Ke knihám *Lexikon východní moudrosti* a *A History of Japanese Religion (Historie japonského náboženství)* je v textu odkazováno celým názvem knihy. Podrobné údaje jsou pak dále uvedeny v seznamu použité literatury.

Pro bibliografické údaje japonsky psaných publikací je použita česká transkripce, přičemž v závorce následuje jejich název v japonštině. U anglicky psaných publikací je ponechána anglická transkripce. V práci je pro zápis bibliografických údajů použita citační norma MLA.

Úvod

Pohled na roli žen – ať už z hlediska sociálního, či náboženského – se v historii Japonska výrazně měnil na základě různých politických nebo náboženských vlivů. V japonském buddhismu se postupem času staly ženy předmětem diskriminace, počínaje zákazem provádění některých praktik až po úplné ztracení schopnosti dosáhnout spásy. Tento posmrtný osud žen se konečně znovu změnil až v období Kamakura (1185/1192–1333), kdy mohly i běžné ženy díky učení, které Hónen (法然) s Šinranem (親鸞) šířili, dosáhnout spásy a být znovuzrozeny v Čisté zemi.

Cílem této práce je proto zjistit, jaké změny v přístupu k ženám nastaly s šířením buddhismu Čisté země ve školách *Džódo* (浄土) a *Džódo šin* (浄土真), a popsat možné rozdíly v pohledu na ženy v těchto školách.

První kapitola práce se zabývá pohledem na ženy v průběhu japonské historie. Stručně pojednává o statusu ženy v šintoismu, situaci v období Nara, radikální změně přístupu v období Heian a vysvětluje, proč k těmto změnám došlo. Speciálně se také věnuje fenoménu proměny ženy na muže v kontextu *Lotosové sútry*¹ a *Sútry nezměrného života*.²

Druhá kapitola se zabývá změnami, které nastaly v období Kamakura, popisuje buddhismus Čisté země, jeho podobu ve zmiňovaném období i v době dřívější a vysvětluje praxi *nembucu* (念仏). Konec kapitoly je věnovaný odchodu nejdůležitějších představitelů kamakurského buddhismu z klášteru.

Třetí kapitola je věnována Hónenovi. Popisuje zásadní události jeho života, které jej mimo jiné dovedly k učení Čisté země. Dále pojednává o učení školy *Džódo*, vysvětluje roli praxe *nembucu* v ní a Hónenův pohled na ženy a jejich posmrtný osud.

Čtvrtá kapitola uvádí stručný popis Šinranova života a pozadí událostí, na kterém k učení školy *Džódo šin* došel. Popisuje Šinranovo učení, jedinečnou interpretaci *nembucu* a *tariki* (他力) a jeho přístup k ženám v rámci buddhismu Čisté země.

Pátá kapitola učení výše zmíněných škol porovnává. Komparuje jejich interpretaci praxe *nembucu*, rozdíly i podobnosti v některých jejich názorech, způsob jejich životů, který též vypovídá o rozdílnosti jejich přístupů k nauce, a jejich pohled na osud ženských vyznavaček v jejich učeních.

¹ Viz pozn. 12.

² Viz pozn. 24.

1 Pohled na ženy v průběhu japonské historie

1.1 Náboženství v Japonsku

Přístup k ženám se ve středověkém Japonsku měnil například v závislosti na politické situaci nebo dominantním náboženském směru. Původním myšlenkovým směrem, přetrvávajícím i do dnešní doby, v Japonsku je *šintó* (神道), podle něhož je japonský císařský rod božského původu. (Nymburská: 13) Stejně tak umožňuje existenci nespočtu uctívaných bytostí zvaných „*kami*“ (神), která jsou podobná božstvům či duchům. (Nymburská: 14) Japonsko je tak pro Japonce „zemí božstev“, pod jejichž ochranou žijí. Pro japonskou středověkou společnost byl proto tento směr důležitý nejen jako zdroj národní identity, nýbrž i pocitu blaha, nebo si s jeho pomocí vysvětlovala fyzikální jevy apod. (Nymburská: 103)

Buddhismus se do Japonska dostal v 6. st. n. l.³, a ačkoli byl původně přijímán pouze vyšší šlechtou v hlavním městě, postupně si získal oblibu i císařského rodu. Tyto klíčové směry tak existují v Japonsku vedle sebe, aniž by se kvůli svým naukám vylučovaly. (Nymburská 22–23)

1.2 Situace v období Nara

V období Nara (710–784 n. l.) se buddhismus neformálně šířil i za hranice hlavního města a pomalu se dostal i do okolních provincií. Brzy si našel své příznivce jak mezi muži, tak i mezi ženami. Japonská religionistka Tošie Kurihara (栗原淑江) v jedné ze svých publikací⁴ dokonce tvrdí, že prvními vyznavači buddhismu v Japonsku byly právě ženy. V tomto období měly mnišky stejný status jako mniši a mohly se věnovat praxi bez jakýchkoli omezení. (Kurihara: 94)

Buddhismus se stal státním náboženstvím, byl státem podporován a fungoval v jeho prospěch. Počet mnichů i mnišek začal být omezován. Císařský dvůr vydával různé kvóty a omezení⁵, kterými zakazoval například kázání mimo chrámy, žít mimo kláštery nebo působit

³ Chrám Gangódži (593 n. l.) ve svých análech datuje jeho příchod v roce 538, zatímco podle *Nihonšoki* [Japonské anály (日本書), kronika z roku 720] to byl rok 552. (Nymburská: 22)

⁴ *A History of Women in Japanese Buddhism: Nichiren's Perspectives on the Enlightenment of Women. (Historie žen v japonském buddhismu: Ničirenův pohled na osvícení žen)*

⁵ Japonský název pro tyto směrnice je *šónirjó* (僧尼令).

mimo jejich komunity. Z Číny byly přejaté první školy⁶, které byly všechny studovány např. v chrámu Tódaidži (752 n. l.) nebo dalších chrámech. (Nymburská: 25–26)

Císařský rod se v období Nara potýkal s nemalými finančními problémy. Jednou z příčin těchto problémů byl počet jeho členů a jejich velmi nákladný životní styl, který pro císařskou pokladnici představoval významnou zátěž. Bylo proto rozhodnuto posílat některé z potomků, pro které nebylo u dvora uplatnění, do buddhistických chrámů. Stejně postupovali i jiní dvořané v hlavním městě. Zároveň kláštery v okolí císařského města získávaly do svého vlastnictví stále větší množství majetku a půdy, díky čemuž rostla jejich politická moc. S větším majetkem mohli představitelé chrámů významně zasahovat do politického dění v císařském městě. Nemálo mnichů se tak nechalo zlákat životním stylem bohatých měšťanů, kteří do chrámů přicházeli, a duchovní praxe se pro ně stala druhořadou. Tito představitelé klášterů pak prosazovali své zájmy u dvora, a zasahovali tak do politického dění ve městě. Kvůli tomu začal i v uzavřeném světě buddhistických chrámů hrát významnou roli sociální status a majetek. Život v chrámech tak začínal podléhat korupci, která narušovala život a praxi opravdových zájemců o učení. (Nymburská: 32)

1.3 Situace v období Heian

Přístup k mniškám se v období Heian (794–1185/ 1192) radikálně změnil. V Japonsku byly představeny nové buddhistické školy, Tendai (天台宗) a Šingon (真言宗). Narské školy zůstaly nadále důležitými i v tomto období. Nicméně nově představené školy díky odlišnosti své nauky získaly obrovskou popularitu. Kromě studia buddhistických textů věnovaly pozornost také meditaci a asketismu – na rozdíl od narských škol, které kladly důraz výhradně na důkladné akademické studium. (Nymburská: 33) Politická korupce v klášterech pokračovala. Císařský rod i dvořané do klášterů nadále posílali své mužské potomky, kteří představovali příliš velkou zátěž pro jejich finance nebo pro které nebylo ve městě uplatnění. Kláštery zasahovaly do politického dění i nadále, navzdory přestěhování císařského města z Nary do Heiankjó.⁷ (Nymburská: 32)

Císařský dvůr stanovil školám další kvóty, které pevně určovaly, kolik mnichů mohou ročně vysvětit. Jedním z cílů těchto kvót bylo zaručit kontrolu nad rostoucí mocí klášterů, ale zároveň napomohly k dalšímu vylučování žen. Kvůli těmto kvótám museli ti, kteří se chtěli stát

⁶ Šest narských škol: Kegon, Ricu, Hossó, Sanron, Džódzicu, Kuša. (Nymburská: 26)

⁷ Dnešní Kjóto.

oficiálními mnichy škol Tendai a Šingon, projít tvrdou asketickou praxí, která byla pro ženy často příliš náročná. Ženám byl později dokonce zakázán vstup na posvátné hory⁸ (Kurihara: 95) a do chrámů tradičního japonského buddhismu, např. Tódaidži, Enrjakudži (788 n. l.), Kongóbudži (816 n. l.) nebo Daigodži (874 n. l.). (*A history of Japanese religion*: 285)

1.3.1 Pojmy *njonin kekkai* (女人結界) a *njonin kinsei* (女人禁制)

Njonin kekkai a *njonin kinsei* jsou pojmy, které obecně znamenají zákaz nebo vyloučení žen z náboženské praxe.

Njonin (女人) je sinojaponský výraz, který se objevuje v buddhistických textech, kde označuje ženu. Pojem *kekkai* (結界), sanskrt: *símá*, v buddhistických textech odkazuje k stanovení „hranic“ pro náboženské praktiky. To znamená vyvarování se předmětů, lidí, duchů atp., kteří by svou přítomností mohli bránit buddhistické praxi. V praxi představuje vymezení oblasti pro rituální účely, jako je chrámový komplex, oltář nebo v případě Japonska celé hory. Zákaz může být dočasný, nebo trvalý a může se týkat konkrétních osob, nebo celých skupin. *Kekikai* tak často vymezuje chrámový prostor a přístup do něj omezuje pouze na mnichy patřící k danému chrámu. *Kinsei* (禁制) je významově podobný *kekkai*. Obecně znamená „zákaz“, ale ve významu vyvarování se konkrétních činů. I tento pojem se objevuje především v buddhistických textech, ačkoli se zde nevyskytuje tak často jako *kekkai*. Ani jeden z těchto pojmů ve svém původním významu nemá žádnou přímou spojitost s pohlavím. (DeWitt: 12)

Tento pojem *kekkai* se v jistý moment propojil s tradičním vnímáním rituální čistoty a znečištění v šintoismu. Ženy byly kvůli své spojitosti s krví (menstruace, porod) vnímané jako zdroj znečištění [*kegare* (汚れ)] nebo nečistoty [*fudzó* (不浄)]. Původ tohoto vnímání žen nebo jejich vyloučení nelze snadno určit. (DeWitt: 12)

⁸ Např. Kója a Hiei. Hora Hiei a chrám Enrjakudži, který je na ní postaven, vyčlenil sám Saičó (最澄), zakladatel školy Tendai v Japonsku, jakožto místo, které nesmí být posvrtno přítomností žen. Hory a údolí tohoto posvátného okrsku označil jako místo, kde „se vrchol ékajány (Jediného vozidla, které obsahuje učení, jež vede k probuzení. Podle tohoto učení je toto vozidlo jediné, které vede k dokonalému probuzení.) (*Lexikon východní moudrosti*: 131–132) vznešeně tyčí k nebi a ženy, které jsou zatíženy pěti překážkami, které jim brání v dosažení probuzení, sem nesmějí nikdy vstoupit“. Stejně tak ženy nikdy nesměly spatřit na vlastní oči obraz Jakušiho Njóraie (薬師如来), Bhaišadžagurubuddhy, buddhy uzdravování (*Lexikon východní moudrosti*: 38), na hoře Hiei, ale mohou jej z dálky uctívat. Dále mohou z dálky uctívat i svaté okrsky, které Saičó vyčlenil, ale nikdy do nich vstoupit. Horu Kója vyčlenil pro posvátné účely Kúkai (空海), zakladatel školy Šingon v Japonsku, a odepřel ji proto ženám. Označil ji jako místo, kde „vzkvétá učení školy Šingon a kde měsíc tří tajemství (těla, řeči a mysli) osvětluje všechno. Všechno kromě žen, kterým jejich tělo brání dosáhnout buddhovství.“ (*A history of Japanese religion*: 286)

Podle historičky Noriko Kacuury (勝浦令子) lze tuto změnu přístupu k ženám a jejich následné vylučování vnímat až někdy v 6. st. n. l. Také tvrdí, že příčinou těchto změn byly myšlenkové směry čerpané z kontinentu. Konkrétně mluví o konfucianismu⁹, taoismu (*jin-jang*, pět prvků)¹⁰ a ezoterickém buddhismu. Není ale třeba označovat tento konkrétní proud buddhismu, jelikož buddhismus jako takový je kontinentální nauka, která – jak je popsáno níže – ovlivnila japonský pohled na ženy. V 8. st. n. l. se začaly objevovat právní kodexy inspirované čínskými vzory, které vyžadovaly vyvarování se různých zdrojů rituálního znečištění jako porod, smrt, pohřeb, nemoc nebo konzumace masa mnichy. Tyto zákazy byly sepsány například v zákoníku *Engišiki* (延喜式)¹¹ z počátku 10. století. Ačkoli tyto zdroje dokládají pouze zákazy činností, které by mohly vést k znečištění konatelů, a nikoli trvalé zákazy vstupu na některá posvátná místa, religionistka Lindsey E. DeWitt se domnívá, že tato omezení byla počátkem vykázaní žen z klášterů nebo posvátných hor. (DeWitt: 13)

1.4 Proměna ženy v muže

*Lotosová sůtra*¹² je jedním z nejvýznamnějších textů mahájánového buddhismu. Velmi důležitou roli hraje v učení školy Tendai, pro jejíž učení je esenciálním spisem. (Nymburská: 33) Její dvanáctá kapitola, *Dévadatta*, pojednává o rozhovoru bódhisattvy

⁹ Konfucianismus se v Japonsku poprvé objevil začátkem 5. st. n. l. a poměrně rychle začal ovlivňovat standardy japonské morálky a etiky. Z celého učení si Japonci přivlastnili především prosazovanou hierarchii, která se místy dost lišila od té, která panovala ve starověké japonské společnosti. V tomto kontextu je nutné zmínit především to, že konfucianismus jasně prosazoval mužskou dominanci nad ženami a upravoval i vztahy nadřazenosti, loajality a soudržnosti v kontextu rodinných, pracovních, sociálních nebo celospolečenských vztahů. (Nymburská: 88) Konfucianismus na ženy uvaluje doktrínu o třech poslušnostech, která je často zmiňována v souvislosti s neschopností dosáhnout probuzení hned po pěti překážkách (viz pozn. 18), a to konkrétně, že ženy musí poslouchat svého otce, když jsou dětmi, své manžely, když jsou dospělé, a své nejstarší syny, když ovdoví. (*A history of Japanese religion*: 286)

¹⁰ Taoismus s sebou do Japonska přinášeli korejsí imigranti přibližně od 4. st. n. l. Jeho nauka je v některých aspektech velmi blízká té šintoistické díky vztahu mezi přírodou a životem lidí. Japonsko oficiálně přijalo mnoho vlivů jako čínský kalendář, učení o pěti prvcích, směrech, barvách a zvířatech, učení *onmjódó* (陰陽道) o *jinu* a *jangu* – záporném a kladném principu, na kterém stojí celý vesmír a vše v něm. Princip *jin* představuje temnotu, vlhkost, měsíc, zemi, pasivitu a ženský princip, zatímco *jang* světlo, sucho, slunce, nebe, aktivitu a mužský princip. Kromě těchto a několika dalších vlivů se však nikdy neprosadil jako samostatný směr. (Nymburská: 66)

¹¹ *Procedure éry Engi*. (Viz https://kotobank.jp/word/延喜式-38039#goog_rewarded)

¹² *Saddharmapundarikasútra*, *Mjóhó rengekjó* (妙法蓮華經), zkráceně *Hokkekjó* (法華經). (*Lexikon východní moudrosti*: 262)

Mandžušrího¹³, buddhy Akšóbhja¹⁴ a Šáriputri¹⁵. Mandžušrí vypráví o tom, jak kázal *Lotosovou sútru* v paláci Dračího krále¹⁶ na dně oceánu, a o tom, jak v paláci úspěšně probudil zástupy vnímavých bytostí. Mluvil speciálně o vnímavé dceři dračího krále, která podle něj dosáhla okamžitého probuzení. Akšóbhja tuto událost zpochybnil argumentem, že dosažení probuzení vyžaduje dlouhou asketickou praxi mnoha *kalp*¹⁷, takže není možné, aby probuzení okamžitě dosáhla. Ta k nim v ten moment přišla, uklonila se a řekla několik veršů chvály směrem k Buddhovi. Šáriputra ale zpochybnil její probuzení a zeptal se jí, jak je možné, aby jako žena dosáhla tak náhlého probuzení, když ženské tělo není vhodným „plavidlem“ pro učení dharmy. Upozornil ji na pět překážek¹⁸, které jsou pro ženy vlastní a které jim v probuzení brání. Jako odpověď dala dcera dračího krále Buddhovi drahokam a vyzvala pochybovačného Akšóbhju a Šáriputru, aby sledovali, jak se ona stane buddhou ještě rychleji, než proběhlo předání tohoto daru. V ten moment se proměnila v muže¹⁹, usedla na lotosový květ a vzdálila se. (Kubo, Yuyama: 182–185)

Jak už bylo uvedeno výše, školy Tendai a Šingon byly v období Heian těmi nejrozšířenějšími. Pro školu Tendai je *Lotosová sútra* zásadním textem. Tento konkrétní pohled na dosažení probuzení, které *Lotosová sútra* popisuje, se tak snad prostřednictvím kázání, textů, obrázků atp. podařilo rozšířit z klášterů do širší společnosti, kde se spojily se starověkými představami o nečistotě a asociaci ženského těla s krví. (DeWitt: 15)

¹³ Japonsky Mondžu (文殊) – je jednou z nejdůležitějších postav buddhistického panteonu. Překlad jeho jména je dosl. „Ten, jenž je mírný a šlechetný“. Mandžušrí ztělesňuje moudrost. V ikonografii se objevuje se dvěma květy lotosu a svými atributy: mečem, jímž rozptyluje temnotu nevěděni, a textem *Velké sútry na druhý břeh dosahující* [*Pradžňáparamításútra, hannyakjó* (般若經)] (*Lexikon východní moudrosti*: 282, 350), což je „označení řady asi 40 mahájánových suter, sebraných pod tímto společným pojmenováním, protože obsah všech tvoří uskutečnění *pradžňi*“ (moudrosti). (*Lexikon východní moudrosti*: 350)

¹⁴ Akšóbhja je buddha vládoucí nad Čistou zemí (viz kapitola Čistá země, str. 15) Abhirati, říší radosti. V ikonografii je zobrazován s modrou, nebo zlatou horní částí těla, ve společnosti slonů a jeho ruce vytváří mudru [gesto vyjadřované polohou těla či pouze ruky nebo prsty, používané v buddhismu i hinduismu. (*Lexikon východní moudrosti*: 294)] *bhūmisparša* – doteku země. (*Lexikon východní moudrosti*: 9)

¹⁵ Byl hlavním Buddhovým učedníkem bráhmanského původu. Stal se proslulým díky své moudrosti. (*Lexikon východní moudrosti*: 424)

¹⁶ Ságara je jedním z osmi dračích králů, mytologických postav taoismu. Podřizují se nebeskému vládci prvopočátku, kterému jednou za rok podávají zprávy o stavu věci na zemi. (*Lexikon východní moudrosti*: 265, Inagaki: 88)

¹⁷ *Kalpa* [jap. *kó* (劫)] je sanskrtský termín označující nesmírně dlouhou dobu, v podstatě věčnost. (Inagaki: 180)

¹⁸ *Gošó* (五障) – pět překážek neboli pět neschopností, podle kterých ženské tělo nedisponuje schopností stát se Brahmou, prvním z bohů hinduistické svaté trojice (*Lexikon východní moudrosti*: 51), Šakrou neboli Indrou, bohem oblohy (*Lexikon východní moudrosti*: 184), Márou, představitelem smrti a veškeré vášně (*Lexikon východní moudrosti*: 282), čakravartinem, ideálním panovníkem indické mytologie (Inagaki: 344) a buddhou. (Kubo, Yuyama: 184)

¹⁹ *Hendžo nanši* (變成男子) – termín označující zázračnou proměnu ženy v muže v momentu probuzení. Žena není schopna ve svém ženském těle dosáhnout probuzení, musí se proto podle této představy proměnit v muže, jako například právě v deváté kapitole *Lotosové sútry*. (Inagaki: 96)

Kromě *Lotosové sútry* proměnu ženy v muže zmiňuje i například *Sútra nezměrného života*²⁰. Obsahuje konkrétně třicátý pátý Amidův slib:

Až dosáhnu probuzení, ženy v nesčetných a nepředstavitelných buddhovských světech v deseti čtvrtích až uslyší mé jméno, budou se radovat ze svěřeného srdce, probudí mysl toužící po probuzení a budou si přát vzdát se toho, že jsou ženami. Pokud by se po smrti měly znovu narodit jako ženy, kéž nedosáhnu dokonalého probuzení. (DeWitt: 14)

²⁰ *Amitájurdhjánasútra, Bussecu murjódzukjó* (佛說無量壽經).

2 Buddhismus období Kamakura

Období Kamakura (1185/1192–1333) je typické dalšími výraznými změnami na poli náboženském i politickém. Mocenské centrum se přesunulo z Heiankjó do Kamakury. Zatímco tradiční narské školy vytvářely jednodušší a praktičtější cesty, které měly vést k probuzení, a zároveň se snažily vymezovat proti rychle se rozšiřující praxi *nembucu*²¹, škola Tendai se ve 12. století začala štěpit do menších sekt, z nichž každá zdůrazňovala jiné aspekty buddhistického učení. Ve škole Šingon probíhaly neustálé potyčky mezi třemi nejvýznamnějšími kláštery o pozici hlavního centra školy. (Nymburská: 44)

Vedle těchto klasických škol se objevily i nové školy, které se díky jednoduchosti své praxe staly velmi rychle populárními. Byly to tři školy Čisté země, dvě školy zenové a škola Ničirenova. Téměř všichni mniši²², kteří – ať už záměrně, či ne – tyto školy založili, pocházeli z kláštera Enrjakudži, který opustili nespokojeni s tamními poměry nebo úpadkem morálky a nauky. (Thornton: 437, Nymburská: 43)

Společným rysem těchto škol bylo to, že způsob spásy, který nabízely, byl vždy poměrně jednoduchý. Byly to metody, kvůli kterým jednotlivec nemusel odevzdat celý svůj život nauce a vstoupit do kláštera, ale takové, díky kterým mohli spásy dosáhnout i prostí lidé. Díky těmto myslitelům se japonský buddhismus také po dlouhé době věnuje otázce spásy ženských vyznavaček. (Nymburská: 43) Zároveň je to poprvé, kdy se v japonských dějinách objevilo náboženství zaměřené na spásu jednotlivců, pod kterým vznikaly neorganizované skupiny věřících, jež nijak nekontrolovala ani neomezovala císařská nebo vojenská vláda. (Matsuo: 181)

2.1 Buddhismus Čisté země²³

Buddhismus Čisté země je jednou z odnoží mahájánového buddhismu, významnou nejen pro Čínu a Japonsko. Do Japonska se dostal pravděpodobně přes Korejský poloostrov z Číny, kde byl založen mnichem Chuej-jüanem, na počátku 7. st. (Nymburská: 39) Učení Čisté

²¹ Viz str. 18, kapitola: „*nembucu*“.

²² Hónen (zakladatel školy Džódo), Šinran (zakladatel školy Džódo šin), Eisai [(榮西), zakladatel školy Rinzai], Dógen [(道元), zakladatel školy Sótó] a Ničiren [(日蓮), zakladatel školy Ničiren] opustili chrám Enrjakudži. Pouze Ippen [(一遍), zakladatel školy Dži] nebyl spojen s žádnou klášterní institucí a jeho učení vychází pouze z nauky Hónena. (Nymburská: 43, 45–46, 48, 50, 53, 55)

²³ Jap. Džódo (浄土).

země je postaveno na třech sútrách: *Sútre nezměrného života*²⁴, *Sútre buddhy Amitháby*²⁵ a *Sútre rozjímání o buddhovi Amitájovi*²⁶. Cesta, kterou buddhismus Čisté země nabízí, je vnímána jako jedna z nejsnadnějších k dosažení spásy, jelikož se její víra plně spoléhá na milosrdenství buddhy Amidy (阿弥陀)²⁷. (Nymburská: 39)

Buddha Amida, v sanskrtu Amithába, je pro původní, théravádový buddhismus neznámý, ale pro mahájánu představuje jednu z nejdůležitějších postav. Vládne nad Západním rájem, a je tak ústředním buddhou buddhismu Čisté země. Je personifikací milosrdenství a moudrosti. Amida byl podle tradičního výkladu původně králem, který se po svém prvním setkání s buddhismem vzdal trůnu a všech dalších světských statků a stal se mnichem Dharmakarou. Předsevzal si, že se stane buddhou se svým vlastním rájem, a zavázal se, že pomůže každému hříšníkovi, který mu plně oddá svou víru – tedy že jej přivede do svého ráje, kde bude moci žít blažený život, a snadno tak dosáhnout nirvány. (*Lexikon východní moudrosti*: 11)

Protože Amida býval mnichem, je vyobrazován s vyholenou hlavou. Je možné se ale setkat i s jeho vyobrazením s drahokamovou korunou. Bývá usazen uprostřed lotosového květu, který symbolizuje čistotu. Ruce má nejčastěji v pozici vyznačující mudru²⁸, pohřížení nebo výklad nauky. Může být vyobrazován sám, za doprovodu dvou stojících bódhisattvů²⁹ (Avalókitéšvara³⁰ a Mahásthámaprápta³¹), kteří stojí po jeho stranách, nebo ve dvojici s buddhou Bhaisadžjaguru³². (*Lexikon východní moudrosti*: 11)

²⁴ Neboli *Větší Sukhávátivjúha*, *Pojednání o zemi blaženosti*. (*Sukhávátivjúha*, *Murjóžukjó* [無量壽經]). (Nymburská: 39). Pojednává o životě buddhy Amidy a kráse jeho Západního ráje. (*Lexikon východní moudrosti*: 408)

²⁵ Neboli *Menší Sukhávátivjúha* (*Amithábasútra*, *Amidačjó* [阿弥陀經]). (Nymburská: 39) Popisuje praxi učení Čisté země: opakování Amidova jména. (*Lexikon východní moudrosti*: 12)

²⁶ *Amithábjurdhjanasútra*, *Kanmurjóžukjó* (觀無量壽經). (Nymburská: 39) Popisuje Amidův Západní ráj, dodržování mravních kodexů a znovu praxi opakování Amidova jména. (*Lexikon východní moudrosti*: 12)

²⁷ V sanskrtu Amithába.

²⁸ Viz poznámka 14.

²⁹ Bódhisattva označuje v mahájánovém buddhismu bytost, která již dosáhla osvícení, ale zdržuje se vstupu do nirvány, dokud nebudou vysvobozeny všechny bytosti, které se zavázala vysvobodit. (*Lexikon východní moudrosti*: 48)

³⁰ Avalókitéšvara je jedním z nejdůležitějších bódhisattvů mahájánového buddhismu. Představuje slitování a moudrost. (*Lexikon východní moudrosti*: 29)

³¹ „Bódhisattva mahájánového buddhismu, který v lidech nechává dozrát poznání nezbytnosti vysvobození.“ (*Lexikon východní moudrosti*: 276)

³² Buddha léčitel. „Buddha, který symbolizuje hojivý, tj. zcelující či zdokonalující aspekt buddhovství.“ (*Lexikon východní moudrosti*: 38)

Učení Čisté země klade veliký důraz na hlubokou důvěru a víru v buddhu Amidu a jeho Původní slib³³, podle kterého se zavázal, že pomůže všem bytostem, které mu plně oddají svou víru znovu se zrodit v jeho Západním ráji. (Nymburská: 39)

Západní ráj buddhy Amidy je jednou z Čistých zemí mahájánového buddhismu. Čistá země je pojem, který označuje nikoli fyzickou zemi, ale stav mysli, z kterého je velmi snadné dosáhnout nirvány. V mahájánové víře je možná existence nekonečně mnoha buddhů, a proto je i Čistých zemí údajně nekonečně mnoho. Nad každou z těchto zemí panuje jeden konkrétní buddha. Čisté země jsou snadnou spásou věřících, jelikož k jejich dosažení není stěžejní karma³⁴, ale síla konkrétního buddhy, do jehož ráje se věřící snaží dostat. (*Lexikon východní moudrosti*: 92)

Aby následovníci byli zrozeni v Západním ráji, musí splnit dvě podmínky:

1. Podmínku vnější: praktikovat *nembucu*³⁵ za účelem spatření Amidy ve snu nebo jiné vizi ještě v průběhu života.
2. Podmínku vnitřní: úplně důvěřovat a být plně oddán Amidovi. (*Lexikon východní moudrosti*: 93)

V praxi existují dva způsoby cvičení, jakými lze vnější podmínky dosáhnout. Jedním je odříkávání Amidova jména v duchu nebo nahlas³⁶, které má věřícím zaručit vidění Amidy a jeho dvou průvodců ve vizi, snu nebo v okamžiku smrti. *Nembucu* je ve své podstatě cvičení k získání kontroly nad svým duchem a k jeho plnému zvládnutí je nutný velmi vysoký počet opakování.

Druhý způsob cvičení je pokusem o zjevení Amidy pomocí 16 variant popsaných v *Sútre rozjímání o buddhovi Amitájovi*. I tato cesta má napomocet ke spatření Amidy v duševním zraku. (*Lexikon východní moudrosti*: 93)

³³ *Hongan* (本願) je slib, kterým se buddha Amida zavázal, že zachrání všechny bytosti, které k němu obrátí svou víru. (Nymburská: 39) Těž označován jako „osmnáctý slib“. Je jedním z čtyřiceti osmi slibů obsažených v *Sútre nezměrného života*. „Pokud poté, co dosáhnu probuzení, by všechny bytosti deseti světů, které upřímně a s důvěrou touží zrodit se v mé zemi, by v ní neměly být znovuzrozeny jen díky tomu, že na mě myslely, byť jen desetkrát – s výjimkou těch, kteří se dopustili pěti smrtelných hříchů, a těch, kteří odmítají pravou Dharmu – kéž nedosáhnu dokonalého probuzení.“ (Bishop: 2)

³⁴ Pojem karma se dá ze sanskrtu přeložit jako čin, ať už fyzický, nebo duchovní. Podle karmy má každý čin svůj důsledek, kvůli kterému může být konatel odměněn či potrestán v dalším životě, nebo zapříčinit sled některých událostí. Činy z minulých životů tak ovlivňují osud člověka v životě nynějším. (*Lexikon východní moudrosti*: 222)

³⁵ Viz str. 18, kapitola: „*nembucu*“.

³⁶ Praxe *nembucu*, viz str. 18, kapitola: „*nembucu*“.

2.1.1 Nembucu

Jak už bylo uvedeno výše, *nembucu* je ve své podstatě meditační cvičení k získání kontroly nad svým duchem a k jeho plnému zvládnutí je nutný velmi vysoký počet opakování. K praktikování slouží formule „*Namu Amida bucu*“ (南無阿弥陀仏) neboli „Utíkám se k buddhovi Amidovi“. Opakováním formule měl věřící dosáhnout toho, že se jeho mysl i srdce naplní úplnou vírou v buddhu Amidu, který se nad ním slituje a po jeho smrti jej znovuzrodí v Západním ráji. (*Lexikon východní moudrosti*: 309)

Této praxi se říká *šómjó nembucu* (称名念仏) – „*nembucu* vzývající jméno buddhy“ – a slouží v podstatě výhradně k vzývání Amidova jména. Může a nemusí zahrnovat meditaci nebo čtení textů *Sútry rozjímání o buddhovi Amitájovi*. Dále ale existuje ještě forma kontemplativního *nembucu* – *kannen nembucu* (観念念仏). Nedílnou součástí této praxe je čtení *Lotosové sútry*, hluboká meditace a vyvolávání představ buddhy a dvou bódhisattvů, kteří ho doprovází. Praxe byla široce praktikována mnichy školy Tendai, pro které bylo podle motta „*asa daimoku, jú nembucu*“³⁷ čtení *Lotosové sútry* nedílnou součástí praxe, a proto je Hónenovo tvrzení, že *šómjó nembucu* samotné naprosto dostačuje, zcela nepřijatelné. Praxe *nembucu* se tedy nezaměřovaly pouze na Amidu nebo na zrození v Čisté zemi. Vzývaly i jiné bódhisattvy³⁸ s cílem napravení zlé karmy nebo dosažení okamžitého probuzení. (Arai: 4), (Machida: 61)

2.1.2 Buddhismus Čisté země v období Heian

V *Nihon ódžó gokuraku ki* (日本往生極楽記)³⁹ je zaznamenána první zmínka o ženě, které se údajně opravdu podařilo znovuzrodit v Čisté zemi. Tento spis vznikl mezi lety 983 a 986, tedy v období Heian. Příběh této ženy ji popisuje jako něžnou, ctnostnou, jemnou a soucitnou vyznavačku školy Čisté země a taky jako horlivou praktikantku *nembucu*, která měla na konci svého života vizi o Amidově přítomnosti. Kromě ctnostných vlastností, praktikování *nembucu* a vize Amidy nezmiňuje žádné další podmínky pro znovuzrození v Čisté zemi výlučně pro ženy. (*A history of Japanese religion*: 289)

³⁷ Dosl. „ráno *Lotosová sútra*, večer *nembucu*“ vypovídá o praktikách školy Tendai během dne. Čili ranní hodiny byly věnované předčítání sútry, večerní k praktikování *nembucu*. (Machida: 61)

³⁸ Např. Avalókitéšvaru nebo Mahásthámapráptu.

³⁹ *Nihon ódžó gokuraku ki, Japonské zprávy o znovuzrození v Čisté zemi* je sbírkou příběhů čtyřiceti pěti osob, které údajně dosáhly probuzení. (Nakao: 285)

Podobný příběh lze najít i v *Zoku hončó ódžó den* (続本朝往生伝)⁴⁰ datového lety 1101–11. Žena, o které příběh vypráví, též splňovala výše zmíněná kritéria ctnosti. Byla cudná a jemná a horlivě se věnovala praxi *nembucu*. Podobných příběhů lze najít více i v pozdějších spisech jako *Sange ódžó ki* (三外往生記)⁴¹ nebo *Go šúi ódžó den* (後拾遺往生伝)⁴². Ve všech těchto příbězích musela žena splňovat jisté charakterové rysy jako právě ctnostnost, něžnost, soucitnost apod. a také náboženské praktiky jako recitaci *nembucu*, kopírování pasáží z *Lotosové sútry* nebo sútru celou, recitaci např. *Sútry buddhy Amitháby*, učení se *Lotosové sútry* nazpaměť, čtení celého mahájánové kánonu metodou *tendoku* (転読) – tedy čtení jen několika prvních řádků z každé sútry, praktikování ezoterických buddhistických rituálů, modlení se před obrazy bódhisattvy Kannon nebo vytváření nových buddhistických obrazů, výpomoc se stavbou nových síní či pagod a podobných záslužných skutků. V několika případech dokonce musela i rodina či přátelé ženy usilující o znovuzrození v Čisté zemi vykonat podobné skutky, aby jí zajistili znovuzrození. (*A history of Japanese religion*: 290–291)

2.2 Nezávislí mniši – *tonseisó* (遁世僧)

Přestože buddhismus Čisté země existoval v Japonsku už v období Nara, byť ne jako nezávislá škola, svůj největší rozmach zaznamenává až v období Kamakura, kdy se několik mnichů školy Tendai nezávisle na sobě rozhodlo opustit zdi klášterů a šířit své myšlenky mimo ně.

Díky tomu se tito mniši dostali do kontaktu s běžnými lidmi, což pro ně bylo do té doby téměř nemožné, jelikož jako mniši patřící ke klášterům⁴³ podléhali výše zmíněným restrikcím⁴⁴, které jim zakazovaly přijít do kontaktu s nečistými osobami, jako byli například malomocní⁴⁵ nebo ženy, modlit se za jejich spásu, vykonávat pohřby nebo vybírat příspěvky. Díky kontaktu s těmito lidmi a vykonáváním výše zmíněných činností se stali myslitelé velmi rychle populárními, a tak se kolem nich začaly tvořit skupiny laických věřících, kteří mnichy chovali ve velké úctě. (Matsuo: 180–183) Tyto skupiny nemohla dvorská šlechta, na rozdíl od mnichů

⁴⁰ Další biografie Japonců, kteří dosáhli znovuzrození v Čisté zemi. (*A history of Japanese religion*: 289)

⁴¹ Dříve nezaznamenané zprávy o znovuzrození v Čisté zemi z roku 1139. (*A history of Japanese religion*: 290)

⁴² Další shromažďování zpráv o znovuzrození v Čisté zemi vzniklo mezi lety 1123–39. (*A history of Japanese religion*: 290)

⁴³ *Kansó* (官僧) jsou mniši, kteří obdrželi oficiální svěcení, patří tudíž k řádu a musí se řídit jeho pravidly a dodržovat mnišská příkázání. (Matsuo: 180)

⁴⁴ Například zdrojů rituálního znečištění jako porod, smrt, pohřeb, nemoc nebo konzumace masa mnichy.

⁴⁵ V období Kamakura byl poměrně rozšířený výskyt lepry. (Matsuo: 181)

v klášterech, nijak organizovat ani regulovat, díky čemuž byly závislé samy na sobě. (Matsuo: 180–181)

Mniši sloužící v klášterech se obecně svou praxí zaměřovali spíše na blaho národa, komunity nebo jednotlivých členů císařské rodiny nežli na blaho jednotlivců z nižších společenských vrstev. Někteří nezávislí mniši se sice občas modlili za blaho státu a císaře, ale většinou jejich modlitby cílily na blaho a spásu jednotlivce. (Matsuo: 180) Lišili se od sebe i vzhledově. Nezávislí mniši nosili typicky černá roucha, zatímco mniši v chrámech nosili roucha bílá. (Matsuo: 181)

Nakonec si i tento nový způsob praktikování buddhismu Čisté země získal svou oblibu u císařského dvora. Jednotliví císaři či excísaři pro tyto školy nechávali stavět kláštery, protože si přáli, aby se za ně modlili jako za jednotlivce, a nikoli jenom jako za představitele celého japonského národa. (Matsuo: 184)

3 Hónen

3.1 Život

Hónen (1133–1212), zakladatel školy Džódo, byl synem Urummy Tokikuniho [(漆間時国) 1098–1141], představeného mocného provinčního klanu v provincii Mimasaka⁴⁶. Ve svých osmi letech se stal svědkem vraždy svého otce. (Machida: 48) Po této zkušenosti byl svěřen do péče strýci, který vedl malý provinční klášter, v němž pak Hónen vyrůstal. S pomocí strýce dokázal vstoupit do kláštera Enrjakudži⁴⁷, kde strávil dvacet let svého života studiem učení školy Tendai. Věnoval se studiu nauky a vyhýbal se politickým potyčkám nebo ozbrojeným střetům mezi frakcemi školy, které byly na hoře Hiei běžnou praxí. To, v jakém prostředí se nacházel, jak společnost v té době fungovala a jak korupce v klášterech probíhala, ho jen utvrdilo v názoru, že právě žije v období *mappó* (末法)⁴⁸, a proto je nejvhodnější cestou ke spáse učení Čisté země, jejíž praxe je velmi snadná a zaměřená na víru v soucit buddhy Amidy. Poté co došel tohoto přesvědčení, opustil horu Hiei a strávil dva roky v učení mnicha Enšóa [(延性) 859–929], kde se věnoval pouze praxi *nembucu*. (Nymburská: 45)

Ačkoli Hónen opustil zdi kláštera i horu Hiei, nikdy se oficiálně nevzdal mnišského svěcení a i nadále dodržoval mnišské předpisy, jako je zákaz konzumace masa nebo manželského svazku. (Machida: 106) To se ale zcela liší od toho, co tvrdí ve svém učení – a sice, že taková příkázání není třeba dodržovat a je na každém zvlášť, jak se svou praxí naloží, protože Amidův soucit promine i porušení takových zákazů. Podle religionisty Sóhóa Mačidy (町田宗鳳) tak činil proto, aby na sebe nestrhával zbytečnou kritiku, protože by tak jako mnich porušoval společensky uznávaný standard morálky. Zákazy pravděpodobně ale nepovažoval za špatné pro mnichy, jen příliš složité pro prosté lidi. (Machida: 107, 109)

Šíření Hónenova učení pohoršovalo některé mnichy ze školy Tendai i narské kněží a opakovaně si na praxi *nembucu* stěžovali u dvora. (Nymburská: 46) Tito mniši neměli problém s praxí samotnou jako spíše s některými Hónenovými názory. Připouštěli její hodnotu jako

⁴⁶ Provincie Mimasaka se nacházela v severní části dnešní prefektury Okajama, v regionu Čúgoku v západní části ostrova Honšú.

⁴⁷ Jeden z nejdůležitějších klášterů školy Tendai. Byl postaven v 8. st. n. l. mnichem Saičóem na hoře Hiei, poblíž dnešního Kjóta. (Nymburská: 34)

⁴⁸ Období *mappó* neboli období úpadku zákona je období, kdy jsou lidé příliš ponořeni do vlastního utrpení, nejsou schopni se plně věnovat buddhistické nauce, a proto mohou jen stěží dosáhnout probuzení. V tomto období je proto vhodné se s vírou obrátit na některého z bódhisattvů, kteří slíbili, že budou v období *mappó* pomáhat vnímavým bytostem ke spáse. (Nymburská: 45)

jednu z mnoha praktik vedoucích k probuzení. Jenže některá Hónenova tvrzení se podle těchto mnichů rouhala buddhistickému řádu, který chránil stát, a tím tedy ohrožoval i samotnou suverenitu státu. (Machida: 13)

Někteří z Hónenových žáků překroutili jeho učení a hlásali, že mohou i nadále hřešit, jak se jim zlíbí, protože i přesto mohou skrze nauku Džódo dosáhnout spásy. To ale mohlo mít za následky úpadek morálky některých členů společnosti a zvýšení kriminality. Hónen a jeho následovníci se tak stali terčem perzekuce. Někteří byli popraveni, jiní vyhnáni. Například dva z Hónenových žáků, Anraku a Džúren, byli popraveni proto, že jejich recitace *rokudži raisan* (6 時礼賛)⁴⁹ přilákaly pozornost příliš velkého množství ženských posluchaček, což pohoršilo veřejnou morálku. (Machida: 111) Hónen sám byl poslán do vyhnanství, ze kterého se mohl vrátit až v roce 1211. Několik měsíců po svém návratu do Kjóta ale zemřel. Jen díky spisům, které Hónen napsal, a jeho žákům, kteří učení školy dál šířili, se škola i po Hónenově smrti stávala stále populárnější. (Nymburská: 46)

3.2 Učení

Učení Čisté země v Japonsku sice existovalo a bylo studováno v chrámech již dříve. Do 12. století bylo ale učení zaměřeno spíše na praktiku *kannen nembucu* než na *šómjó nembucu*.

Šómjó nembucu bylo chápáno jako podřadná praxe pro ty, kteří nedokázali ovládnout praxi *kannen nembucu*. (Machida: 4) Hónen toto ve svém učení obrátil a učinil *šómjó nembucu* vrcholnou cestou ke spáse na základě osmnáctého Amidova slibu, který označoval jako jediný za autentický. (Machida: 15) *Šómjó nembucu* zdůrazňuje jako jedinou správnou – výhradní cestu ke spáse. Říká se mu proto exkluzivní *nembucu* – *sendžu nembucu* (専修念仏).

K exkluzivnímu *nembucu* Hónen došel v reakci na pocit úzkosti, který mniši úmyslně vyvolávali a který používali k manipulaci s lidem prostřednictvím výhrůzek ohledně posmrtného života. (Machida: 48) Pohrdal tvrzením, kterým některé další náboženské instituce vyhrožovaly, že pokud se lidé nepodrobí a neprokážou svou oddanost buddhům, *kami* nebo

⁴⁹ Zpěvy oslavující buddhu Amidu a Západní ráj, které se recitují v šesti různých denních dobách. (Viz <https://kotobank.jp/word/六時礼賛-152654#w-152654>)

kněžím, budou po smrti staženi do pekla⁵⁰. (Machida: 3) V *Senčakušú* (選択集)⁵¹ se Hónen v podstatě staví proti tradiční polyteistické povaze mahájánového buddhismu, když zdůrazňuje Amidu jako jedinou správnou cestu, přičemž uctívání jakéhokoli buddhy kromě Amidy označuje za „okrajovou praxi“. Také tvrdí, že Amida vyloučil činy jako dávat almužny mnichům, dodržovat příkázání, ctít rodiče nebo toužit po probuzení jakožto cesty ke spáse. (Machida: 14)

Stěžejním bodem Hónenova učení je smrt. Právě okamžik smrti je totiž tím momentem, kdy může Amida naplnit svůj slib vůči jednotlivci a znovu jej zrodit ve svém Západním ráji. (Machida: 3) Hónen ve smrti objevil jistou rovnost. Její pravidla se vymykají přísně kategorizované, téměř kastovní společnosti, ve které žil. Lidé se mohou za svého života jen zřídka vymanit ze společenské role, do které se narodili, ale v momentu smrti jsou si všichni rovni. A pokud během svého života odevzdali svou víru Amidovi, budou spaseni. (Machida: 13)

Právě tím je Hónenova interpretace učení Čisté země tak revoluční. Hónenův výklad úplně převrací složitý sociální systém, který v Japonsku existoval. Jeho nauka nabízela spásu všem vnímavým bytostem bez ohledu na sociální status, pohlaví, či dokonce spáchané hříchy. Do své nauky promítnul vlastní interpretaci systému devíti kategorií *kuhon*⁵² (九品), když tvrdil, že i Čistá země má údajně devět kategorií. Podle tohoto výkladu mohl i ten nejhorší hříšník dosáhnout spásy, stejně tak jako mohl i někdo, kdo celý život zasvětil studiu súter, být reinkarnován do nižšího *kuhonu*. (Machida: 11) To lze nejnanežněji pochopit z jeho odpovědi na otázku uvedenou v *Senčakušú*:

⁵⁰ V kronice *Kodžiki* (古事記) se objevuje posmrtná říše zvaná Jomi no kuni, která ale nepředstavuje peklo, do kterého by po smrti měli propadnout všichni hříšníci. (*Kodžiki*: 54–58) Takový obraz pekla do Japonska přináší buddhismus a jeho víra v *karmu*. Peklo popisuje jako nejnižší z devíti světů, do kterého se hříšníci po smrti mohou dostat. Šíří jej například prostřednictvím malovaných zástěn, na kterých bylo peklo častým motivem už v období Heian. Z tohoto období se mnoho hmatatelných důkazů nedochovalo, ale zmínky o těchto zástěnách a obavy jimi vyvolané můžeme najít třeba v *Zápiscích pod polštář – Makura no sóši* (枕草子) od Sei Šónagon, dvorní dámy z období Heian. Kněži pravděpodobně rozšiřovali obrazy pekla mezi lidi za účelem vyvolání strachu ze smrti, a tím i jejich závislost na božstvech. Zároveň tvrzení, že všechny skutky budou po smrti náležitě odměněny, nebo naopak potrestány bez ohledu na společenské postavení nebo majetek jednotlivce, je jistou útěchou pro ty, kteří se cítili utlačováni právě někým z vyšších vrstev nebo kněžími. Skutky považované za dobré zahrnovaly například podílení se na stavbě chrámů, svatých soch, dávání almužny, opisování súter, čtení súter, finanční podporování bohoslužeb atp. (Machida: 115) Náboženské instituce tak manipulovaly masami ve svůj vlastní prospěch výměnou za příslib posmrtné spásy. (Machida: 32–34)

⁵¹ *Nembucu výchozího slibu jako jediná volba* neboli *Senčaku hongan nembucušú* (選択本願念仏集) je jedním z nejdůležitějších spisů, které Hónen napsal. (Nymburská: 45)

⁵² *Kuhon* je systém pro klasifikaci lidí, podle kterého je možné lidi rozdělit do tří nadřazených kategorií (*džóbon* (上品) nejvyšší třída, *čúbon* (中品) střední třída a *gebon* (下品) nejnižší třída), z nichž se každá dělí na další tři úrovně (*džóšó* (上生) nejvyšší zrození, *čúšó* (中生) střední zrození a *gešó* (下生) nejnižší zrození). V tomto kontextu systém rozděluje věřící do devíti tříd, na základě kterých se později zrodí v příslušné kategorii v Západním ráji. (Inagaki: 193)

Otázka: „Pokud je *nembucu*, jak tvrdíte, nejvyšší praxí, tak proč jej kázete lidem nižšího postavení, a ne těm vyššího?“

Odpověď: „Jak jsem řekl dříve, *nembucu* mohou praktikovat lidé všech *kuhonů*. Tím odkazujeme na pasáž v *Ódžójóšú* (往生要集)⁵³, která zní: ‚Lidé mají být rozděleni do *kuhonů* podle svých kvalit.‘ Nejnižší jsou ti, kteří spáchali jeden z pěti hrozných hříchů⁵⁴. Tyto hříchy jsou mimo dosah všech ostatních praktik. Pouze síla *nembucu* je může vyvrátit. Proto kážu absolutně nejlepší metodu těm absolutně nejhorším lidem.“ (Machida: 116)

Velmi důležitým Hónenovým přínosem pro japonský buddhismus byl fakt, že jeho učení nabízelo spásu i ženám. To bylo něčím, co androcentrická povaha japonského buddhismu doposud dovolovala jen velmi zřídka. Lze to pozorovat z jednoho jeho výroku v *Nembucu ódžójógišó* (念仏往生要義抄)⁵⁵, kde vysvětluje, že ačkoli jsou ženy hříšné a zkažené, nemusí zoufat, jelikož Amidův slib zahrnuje všechny vnímavé bytosti. I přesto se ale ani Hónen zcela nevyhnul předsudkům, které panovaly v období Kamakura, ani opakovaným klišé jako *hendžo nanshi*⁵⁶ a ani v jeho očích si obě pohlaví pravděpodobně nebyla plně rovna. (Machida: 11) Také podle Hónena jsou ženy zatíženy pěti překážkami, třemi poslušnostmi, vášněmi a karmickými skutky, a proto jim byl vstup do tradičních buddhistických center zakázán. Stejně tak kvůli této své povaze prý nedokážou uvěřit v osmnáctý Amidův slib⁵⁷ a Amida musel speciálně z toho důvodu udělat ještě slib třicátý pátý⁵⁸, kde se zvláště zavazuje ke spáse žen, ačkoli už ve slibu osmnáctém řekl, že zachrání bez rozdílu všechny hříšníky – tedy i ženy. Podle Hónena tak učinil proto, že překážky, které ženám brání v dosažení probuzení, jsou tak značné, že by ženy pochybovaly o možnosti své spásy, pokud by tento slib učiněný speciálně pro ně nebyl. Dále tvrdil, že ženy obecně nemají rády buddhovské říše, že je odmítají přijmout kvůli své hříšné povaze a že se – kvůli těmto překážkám – musí žena nutně přeměnit v muže, aby dosáhla probuzení. (*A history of Japanese religion*: 292–293)

Pomocť ženám prolomit diskriminaci v oblasti náboženství nebylo Hónenovým původním cílem. Nicméně kvůli jeho učení, které se zaměřovalo na spásu všech, a hlavně

⁵³ *Základy znovuzrození* sepsal Genšín [(源信) 942–1017], mnich školy Tendai, který polovinu svého života zasvětil studiu učení Čisté země a praxi *nembucu*. Spis shrnuje všechny poznatky a zkušenosti ohledně praxe *nembucu*, které za svůj život Genšín nashromáždil. (*A history of Japanese religion*: 123)

⁵⁴ Zavraždění otce, zavraždění matky, zavraždění *arhata* [ideálního světce théravádového buddhismu, který se již zbavil všech břemen, poskvrn i přání a jen čeká na okamžik smrti, kdy dosáhne nirvány (*Lexikon východní moudrosti*: 21)], poškozování buddhova těla, zničení jednoty školy. (Machida: 116)

⁵⁵ *Výběr nezbytností pro zrození v Čisté zemi* je dvanáctidílná sbírka otázek a odpovědí – *mondó* (問答). (Amstutz: 455)

⁵⁶ Viz strana 13, poznámka pod čarou č. 19.

⁵⁷ Viz strana 17.

⁵⁸ Viz strana 14.

protože je tato skupina nejpočetnější, na spásu jedinců z nižších vrstev, mezi nimiž bylo i mnoho žen, se musel zabývat otázkou i jejich spásy. Na druhou stranu lze podle dochovaných dialogů říct, že byl jedním z mála mnichů, kteří k ženám přistupovali jako k lidským bytostem. Například *Ippjaku šidžúgo kadžó mondó* (一百四十五箇条問答)⁵⁹ obsahuje následující dialog:

Otázka: „Jaký je Váš názor na ženy, které během menstruace čtou sůtry?“

Odpověď: „Nevidím v tom žádný problém.“ (Machida: 12)

Dalším z jeho přínosů bylo představení praxe exkluzivního *nembucu* a konceptu *tariki* (他力), který je přímým opakem konceptu *džiriki* (自力), jenž byl do té doby pro japonský buddhismus typický. (Nymburská: 46)

Džiriki, vlastní síla, je výraz označující snahu dosáhnout probuzení pomocí vlastního úsilí. Tento koncept je naprosto typickým pro japonský buddhismus až do období Kamakura, ale v několika školách v něm i později. Jako *džiriki* se označuje například praxe meditace – *zazen* (座禪) u zenových škol. (*Lexikon východní moudrosti*: 124)

Tariki, síla jiného, se používá jako termín označující opak *džiriki*. Slovem „jiného“ je míněno jméno Amidy nebo jiného konkrétního bódhisattvy, vládce nad Čistou zemí.

Amida podle svého původní slibu spasí všechny vnímavé bytosti, které se k němu ve víře obrátí. Obrat své víry k Amidovi je tedy *tariki*. V praxi pak stačí v Amidovu spásu jen věřit nebo praktikovat *nembucu*. (*Lexikon východní moudrosti*: 458)

⁵⁹ *Sto čtyřicet pět otázek a odpovědí je sbírkou mondó*. (Amstutz: 366)

4 Šinran

4.1 Život

Šinran (1173–1262) známý jako zakladatel školy Džódo šin, se narodil 21. května 1173 jako syn Arinoriho Hina (12. st.) z rodu Fudžiwara. Mnišské svěcení získal v chámu Šórenin (13. st.), který spadal pod správu Enrjakudži, chrámu školy Tendai. Ve svých osmadvaceti letech, po dvaceti letech studia, se Šinran vydal na sto dní do ústraní do Čóhódži (1000 n. l.), chrámu školy Tendai v Kjótu. Devadesátý pátý den v tomto ústraní měl vizi, díky níž došel k přesvědčení, že každý člověk může být znovuzrozen v Čisté zemi, pokud uvěří v milosrdenství buddhy Amidy, aniž by se musel vzdávat jakýchkoli svých tužeb. Na základě této vize se rozhodl okamžitě navštívit Hónena v jeho poustevně v Kjótu. Šinran se také rozhodl opustit řád a následovat učení Hónena. Strávil u něj dalších sto dní, během kterých Hónenovi kladl nejrůznější otázky a utvrzoval se ve svých teoriích, že je *nembucu* jediná správná cesta ke spáse, otevřená všem vnímavým bytostem bez ohledu na jejich hříchy. Teorii *nembucu* Šinran znal z chrámu Enrjakudži. Hónen byl ale v této praxi zkušeným učitelem, od kterého se ji mohl učit a pokoušet se aplikovat na sobě samém. U Hónena se mu podařilo zbavit se všech svých pochybností a utvrdil se v přesvědčení, že *nembucu* je jediná správná cesta ke spasení pro všechny hříšníky, a tudíž i pro něj. Šinran působil v Kjótu, kde jeho obyvatelům pomáhal k dosažení spásy kázáním učení školy Džódo, které později sám obohatil o vlastní nové prvky. Ve svých asi třiceti letech se oženil a nijak svůj sňatek netajil, ačkoli to bylo v přímém rozporu s mnišskými předpisy. (Nymburská: 46, *A history of Japanese religion*: 191–193)

V roce 1207 se spolu s Hónenem vládě znelíbil kvůli svému aktivnímu šíření víry v Amidu a byl poslán do vyhnanství v Ečigu⁶⁰. Šinran zde zůstal i poté, co bylo vyhnanství po třech a půl letech odvoláno, a začal aktivně šířit své učení i zde. V Ečigu získal své první následovníky, a tak i první žáky, kteří mu pomáhali učení dále šířit. V této době se začalo Šinranovu učení oficiálně říkat Džódo šinšú, Pravá škola Čisté země. Jeho znatelný vliv v Ečigu se ale znovu znelíbil tamní šlechtě, jelikož dával věřícím, kteří se byli dokonce schopni organizovat do skupin po desítkách, stech a více lidech, pocit, že jsou si všichni lidé rovni. Šinran nechtěl být poslán do dalšího exilu, a proto se rozhodl provincii opustit. V zájmu svém i své rodiny se přesunul do oblasti Kantó, kde měla rodina jeho manželky několik pozemků, díky nimž se mohl on i jeho rodina uživit, a zároveň tam mohl najít nové lidi, kteří by mohli

⁶⁰ Dnešní Niigata.

chtít naslouchat jeho učení. (Nymburská: 47; *A history of Japanese religion*: 197) Usadil se v regionu Hitači, kde ale byl velmi silný náboženský vliv *jamabuši*⁶¹. Jeho snaha během pobytu v Hitači tedy nepřinesla moc velký úspěch a ke konci svého života se konečně znovu vrátil do Kjóta, kde v listopadu roku 1262 zemřel. (*A history of Japanese religion*: 198–199)

4.2 Učení

Šinran své učení založil na učení Hónenově, které dále modifikoval. V jeho pojetí byly důležité dvě myšlenky – a to, že hříšník je hlavním předmětem Amidova soucitu⁶², a koncept *tariki*. Nabídl tak spásu obyčejným mužům a ženám, když jim sliboval, že mohou dosáhnout spásy jednoduše, aniž by se museli vzdávat svých tužeb. Šinran byl přesvědčen, že potřeba naplňovat své touhy je jednou ze základních lidských vlastností, a není proto nutné se jí snažit za každou cenu zbavit. Svě následovníky učil, že se vášně nedá zbavit náboženskými praktikami a že lidé jsou svou existencí odsouzeni se od narození potýkat s nějakými tužbami, které je budou sužovat celý život. Věřil, že člověk nemusí mít ani ctnostné vlastnosti jako upřímnost nebo soucit, které byly podle jiných škol nezbytné k dosažení probuzení. Podle Šinrana se věřící nemusí modlit k božstvům nebo buddhům, dodržovat asketickou praxi ani podobné aktivity, kvůli kterým by se mohl naopak stát pyšným, a proto nedosáhnout probuzení. Ani nedodržování mnišských předpisů tak nepovažoval za nic, co by mohlo dosažení spásy bránit. Šinran byl totiž plně přesvědčen o milosrdenství a soucitu buddhy Amidy a šířil proto víru mezi obyčejné lidi, kterým tak dával naději, že i oni mohou snadno dosáhnout spásy a být znovuzrozeni v Amidově Západním ráji. (Nymburská: 46–47; *A history of Japanese religion*: 192)

Koncept *tariki* vysvětloval jako „absolutní moc buddhy Amidy, která je protikladem lidské bezmocnosti“. (Nymburská: 47) Jeho učení proto ani nevyžaduje praktikování *nembucu*. Pokud totiž následovník uvěří, že se nad ním Amida již slitoval a že je již spasený, pak v Amidovu absolutní moc již plně věří a není třeba to dále dokazovat praktikováním *nembucu*. Pokud totiž člověk plně důvěřuje Amidovu slibu, není už důležité, kým je, co spáchal, ani co ještě vykoná, kvůli své zlé karmě z minulých životů. Od momentu, kdy hříšník plně uvěří v Amidův soucit, je již v jeho moci a nikdy nebude zavržen. Podle Šinrana „[n]ení tak velké

⁶¹ Horší asketové následující učení Šugendó. (Nymburská: 69)

⁶² *Akunin šóki* (悪人商機) – označení pro hříšníka jakožto předmětu Amidovy spásy. (*A history of Japanese religion*: 192)

zlo, aby zamezilo Amidově spáse“. (Nymburská: 47) Kvůli tomuto přesvědčení se Šinranovo učení nezaměřuje na moment smrti jako to Hónenovo, nýbrž na víru samotnou. (Machida: 83)

Šinranovo pojetí *nembucu* se tedy značně lišilo od toho, které existovalo v období Nara nebo Heian. Jeho přesvědčení se projevovalo i v jeho vlastním životě, neboť přestože byl mnichem, byl ženatý. Praxe *nembucu* pro něj totiž znamenala absolutní přesvědčení o Amidově milosrdnosti. (*A history of Japanese religion*: 193)

Šinran sám je autorem několik písemností, ze kterých lze vyčíst, jak moc byl přesvědčen o své víře v absolutní spásu založenou na Amidově Původním slibu. Dále se o jeho přesvědčeních lze dočíst v textech zachycujících jeho výroky. Například *Tannišó* (歎異抄)⁶³ obsahuje následující Šinranův výrok:

Ti, již jsou oddaní *nembucu*, mohou vést radostný život, kterému nikdo nemůže zamezit. Samotná božstva nebes a země jim vzdávají úctu a démoni ani nevěřící jim nemohou ublížit. Bez ohledu na to, jak závažné nebo četné jsou jejich hříchy, nebudou karmicky potrestáni. Bez ohledu na jejich ctnosti nic nemůže překonat zásluhy *nembucu*. Proto mohou ti, již jsou oddaní *nembucu*, žít život bez překážek a dojít k dokonalému probuzení. (*A history of Japanese religion*: 194)

V třetí kapitole *Tannišó* je obsažena následující pasáž, která dokonale vystihuje Šinranovo pojetí myšlenky o tužbami spoutaném hříšníkovi a o tom, že právě on je tím, na koho Amida cílil ve svém původním slibu:

I dobrý člověk může dosáhnout znovuzrození; tím spíše člověk špatný! Nyní lidé obvykle říkají opak: i špatný člověk může dosáhnout znovuzrození; tím spíše člověk dobrý! Na první pohled se to zdá rozumné, přesto je to v rozporu s duchem Původního slibu jiné moci. Důvodem je to, že ti dobří lidé, kteří hromadí zásluhy vlastním úsilím (*džiriki*), nesouhlasí s původním slibem, když postrádají přístup naprosté závislosti na vnější moci (*tariki*). Pokud se ale odvrátí od své vlastní síly a vážně se budou spoléhat na vnější sílu, znovu se zrodí v Zemi opravdové Odměny (Amidově Čisté zemi). Můžeme říct, že zlý člověk, který spoléhá na slib, je hlavním předmětem Amidova soucitu. Správně se tedy říká: I dobrý člověk může dosáhnout znovuzrození, tím spíše člověk špatný! (*A history of Japanese religion*: 194–195)

Podle tohoto výroku nejsou ctnostní lidé závislí na *tariki*, jelikož se mohou spolehnout na *džiriki*. Ale hříšníci spoutaní tužbami se ze svých pout nemohou nikdy vymanit, a proto pro ně *tariki* představuje jedinou cestu ke spáse. (Nymburská: 47)

⁶³ *Tannišó* je text napsaný mnichem Juienem [(唯円) 1222–1289], ve kterém cituje některé Šinranovy výroky. (Nymburská: 47)

V Šinranově učení je na hříšníky nahlíženo poněkud jinak než v učení Hónenově. Byl přesvědčen, že touha je sice nejhorší karmickou zátěží, ale zároveň i přirozenou součástí života, a tudíž neoddělitelnou součástí každé osoby bez rozdílu a není třeba se jí zbavovat. Věřil, že právě tento nejhorší hříšník, který je tím pravým cílem Amidova soucitu a hlavním předmětem jeho slibů, má být přirozeně žena, která je ze své podstaty z hlediska tužeb nejhříšnější. Musí to být právě ona, ke komu se Amida, na rozdíl od ostatních buddhů, neotočil zády a koho míní zachránit. (*A history of Japanese religion: 293–294*)

Obzvláště důležitý je pro Šinrana osmnáctý a třicátý pátý Amidův slib. Osmnáctý slib⁶⁴ lze vnímat jako genderově neutrální a zcela umožňující znovuzrození obou pohlaví. Slib třicátý pátý⁶⁵ jej ještě více rozvádí a potvrzuje, že o možnosti spásy pro ženy není třeba pochybovat. Pokud by se věřící, nezávisle na pohlaví, oddal Amidovi, bude – podle tvrzení obsažených v *Džódo wasan* (浄土和讃)⁶⁶ – znovuzrozen v Čisté zemi v mužském těle. (Matsuno: 28–29)

Šinran se problematikou zabýval pravděpodobně i proto, že byl sám ženatý a žil se svou manželkou ve společné domácnosti. Tím se výrazně lišil od ostatních velkých myslitelů kamakurského buddhismu, jelikož přicházel se ženami do pravidelného a přímého kontaktu. Své teorie tak mohl praktikovat ve vlastním životě a snažil se na ně nahlížet i z pohledu žen. (Matsuno: 29)

Z moderního hlediska je možné Šinranův – jinak rovnoprávný – pohled na spásu obou pohlaví vnímat jako diskriminační. Podle buddholožky Džunkó Macuno (松野純孝) je fenomén *hendžo nanši* v rozporu s přímou spásou žen a to, že se žena při znovuzrození v Čisté zemi musí proměnit v muže, vnímá jako nerovnoprávný přístup. Pokud by Šinran vnímal obě pohlaví jako sobě rovná, mohla by žena zcela jistě existovat v Čisté zemi i nadále v ženském těle. Vnímá tak Šinranovy výroky o spásě všech hříšníků bez rozdílu a tvrzení, že žena může existovat v Čisté zemi jen v mužském těle, jako rozporuplná. Domnívá se, že je možné, že tyto misogynní myšlenky ranného buddhismu nejsou Šinranovými vlastními myšlenkami nebo že možná pro Šinrana nebyla otázka žen a jejich posmrtného života tak zásadní jako otázka, zda může být spasen on sám navzdory tomu, jak hříšný život vlastně vedl. Macuno je dále přesvědčená, že Šinranova víra v *tariki* pramenila z jeho vlastních pochybností o sobě samém a nutila jej nadále přemýšlet, zda může i on dosáhnout spásy. (Matsuno: 30)

⁶⁴ Viz strana 17.

⁶⁵ Viz strana 14.

⁶⁶ *Oslavné hymny Čisté země* jednou ze tří částí sbírky hymen *Sandžó wasan* (三帖和讃), kterou napsal sám Šinran. (Viz <https://kotobank.jp/word/《浄土和讃》-1339943#w-1339943>)

Podobně mluví i buddholožka Džunko Minamoto (源淳子), když tvrdí, že myšlenka *hendžo nanši* v Šinranových textech je nejspíš odrazem doby, ve které žil, a jejím historicko-sociálním kontextem, kterým byl omežován. Domnívá se ale, že i přes tuto situaci překonal diskriminační přístup k ženám feudální společnosti i buddhistického myšlení a že ženy vnímal jako lidské bytosti, které se nešťastně narodily do doby, jež jim zabraňuje dosáhnout spásy, zatímco on sám je nevnímal jako špatné nebo neschopné spásy dosáhnout. Dále se také shoduje i v názoru, že Šinran ke svému přesvědčení došel sebereflexí v úsilí o vlastní spásu, která ho přesvědčila o správnosti učení Čisté země. (Minamoto: 146–147)

4.3 Porovnání přístupů

Jak Hónen, tak i Šinran získali svěcení v chrámech školy Tendai, které opustili a věnovali se praxi *nembucu* a učení Čisté země. Šinran ve svém učení vycházel z učení Hónenova a dále jej modifikoval. Proto se v mnoha bodech nauky shodovaly, ale i rozcházely.

Hónen i po opuštění klášterního prostředí nadále dodržoval mnišské předpisy, přičemž ale kázal, že taková příkázání není třeba dodržovat, jelikož mohou být pro prosté lidi příliš složitá. Radil, aby každý nakládal se svou náboženskou praxí podle svých schopností, přičemž dokud by hříšník řádně praktikoval *nembucu*, Amidův soucit by pak jakékoli hříchy prominul. Proti tomu Šinran svůj způsob života nijak neomezoval a žil jej přesně tak, jak kázal ostatním. Neshledával tedy problematickým oženit se, ani mít děti, přestože byl oficiálně stále mnichem.

Jejich pojetí *nembucu* se taky značně lišilo. V Hónenově pojetí je *šómjó nembucu*, v rámci buddhismu Čisté země, jediná správná cesta ke spáse, proto ji označoval jako *sendžu nembucu* – exkluzivní *nembucu*. Věřící musí během svého života svědomitě praktikovat *nembucu*, aby jej Amida vyslyšel a na základě svého slibu jej znovuzrodil v Západním ráji. V Šinranově pojetí nebylo třeba *nembucu* aktivně praktikovat, protože samotná víra v Amidovo milosrdenství stačí k dosažení spásy. Vnímá tedy víru samotnou jakožto plně dostačující praxi *nembucu*. V okamžiku, kdy se věřící plně oddal Amidově slibu, žil podle Šinrana dál jako už spasená bytost.

Učení obou myslitelů mělo henoteistický charakter. Víra v buddhu Amidu a jeho sliby byla pro jejich následovníky zdůrazňována jako jediná možná cesta k dosažení spásy a uctívání jakéhokoli jiného buddhy nebo bóddhisattvy bylo považováno za okrajovou praxi. Tím se do určité míry odchylovali od tradiční polyteistické povahy mahájánového buddhismu.

Oba myslitelé ve svém učení vycházeli z osmnáctého a třicátého pátého Amidova slibu. Dále oba kázali o rovnosti všech lidí nehledě na jejich společenské postavení nebo pohlaví.

Podle Hónenova výkladu má totiž Čistá země své vlastní *kuhony*, do kterých se věřící znovuzrodí nezávisle na svých předešlých hříších nebo *kuhonech*, ale podle toho, jak poctivě praktikovali *nembucu* během svého života. Dále věřil, že aby žena dosáhla spásy, musí se, stejně jako je uvedeno v *Lotosové sítě*, proměnit v okamžiku smrti na muže. Jeho pohled na obě pohlaví se nevyhnul předsudkům doby, ve které žil. Kromě svého přesvědčení, že žena může do Západního ráje pokračovat, pouze pokud se přemění v muže, také tvrdil, že jsou ženy zatíženy pěti překážkami, třemi poslušnostmi, vášněmi a karmickými skutky, že kvůli své hříšné povaze nedokážou uvěřit v osmnáctý Amidův slib, a že právě kvůli nim musel Amida udělat ještě slib třicátý pátý.

Šinran své učení zaměřil na myšlenku, že hříšník je hlavním předmětem Amidova soucitu, a proto by se i sebehříšnější jedinec měl ve své víře obrátit k Amidovi jako jediné naději k dosažení spásy. Tvrdil, že touha je nedílnou součástí lidského života, a není proto nutné se jí zbavovat, protože Amida promine všechny typy hříchů, včetně závislosti na tužbách. Z jeho výkladu o hříšné podstatě člověka vychází právě žena jako ta nejhříšnější, vázána pěti překážkami, a proto nemá na výběr jinak než spolehnout se na Amidovo milosrdenství. I Šinran ve svých textech zmiňoval *hendžo nanši* jako podmínku ke znovuzrození v Západním ráji. Podle názorů buddhologek Džunkó Macuno a Džunko Minamoto je ale pravděpodobné, že tento názor nebyl jeho vlastním a jen v něm vycházel z Hónenova učení nebo jinak reflektoval historicko-sociální kontext období Kamakura, protože zároveň tvrdil, že obsah osmnáctého a třicátého pátého slibu je absolutní pravda a bez ohledu na pohlaví jedince k dosažení spásy stačí úplné oddání se Amidovi, což vnímají jako rozporuplná tvrzení. To však nic nemění na skutečnosti, že proměna ženy na muže byla i podle Šinrana podmínkou pro budoucí existenci oné věřící v Západním ráji.

V Hónenově učení hrál velmi důležitou roli okamžik smrti. V momentu smrti si totiž jsou všichni lidé rovni, nehledě na okolnosti, do kterých se narodili a ve kterých žili. Právě smrt byla momentem, kdy se věřící mohl konečně znovuzrodit v Západním ráji, pokud během svého života poctivě praktikoval *nembucu*. Pro ženy byla smrt zásadním okamžikem, kdy se měly proměnit v muže a existovat dále v Západním ráji v těle mužském.

Šinranovo učení si zakládalo naopak na životě. Během života měl věřící schopnost plně uvěřit v sílu Amidova slibu. Proto nezáleželo ani na pohlaví věřícího, jelikož jediné, co je třeba udělat, aby jedinec dosáhl spásy, bylo uvěřit v Amidovo milosrdenství. Poté co věřící Amidův slib přijal, žil dále jako spasená bytost. Okamžik smrti byl jen závěrečným bodem této cesty, nikoli jejím začátkem.

Hónenovo učení se zaměřovalo na spásu všech bytostí, a proto i jedinců z nižších vrstev. Kvůli tomu se musel zabývat i otázkou spásy žen. Šinran se touto otázkou pravděpodobně zabýval ze svého vlastního zájmu i proto, že byl ženatý. Chtěl přijít na to, zda on sám přes všechny své hříchy může dosáhnout prostřednictvím Amidy spásy, a stejně tak ho zajímal osud jeho rodinných příslušníků nebo následovníků.

Závěr

Nejen posmrtný osud žen, ale i pohled na ně a přístup k nim se v průběhu japonské historie několikrát změnil. Ženy byly omezovány v oblastech náboženských i sociálních a jejich diskriminace v určitých ohledech přetrvává dodnes. To bylo patrně ovlivněno nejen filozofickými a náboženskými směry přejatými z kontinentu, ale i tradičním šintó.

Kamakurský buddhismus byl v pohledu na posmrtný osud žen revoluční. Buddhismus Čisté země tohoto období dovoluje vůbec poprvé v japonských dějinách obyčejným lidem dosáhnout spásy, aniž by se museli vzdávat svých tužeb a běžných životů. Navíc je díky němu ženám po dlouhé době dovoleno dosáhnout spásy i přes androcentrickou povahu tehdejší společnosti.

Práce měla za cíl zmapovat a popsat změny v přístupu k posmrtnému osudu žen, které nastaly v období Kamakura, v učení Hónena a Šinrana. Pro popsání těchto rozdílů bylo nezbytné nastínit historický přístup k ženám a jejich postupné omezování v náboženské oblasti a pozadí životů obou myslitelů, které též vypovídá o povaze jejich nauky.

Hónen své učení šířil mezi obyčejné lidi a nabízel jim jednoduchou cestu ke spáse prostřednictvím praxe *nembucu*. Díky praktikování *nembucu* a oddání se Amidovi si tak měl hříšník po své smrti zasloužit znovuzrození v Čisté zemi. Šinranovo učení vycházelo z učení Hónenova, a je mu proto velmi blízké. Na rozdíl od Hónena ale tvrdil, že praktikování *nembucu* není tak důležité jako samotná víra věřících v milosrdenství buddhy Amidy, která sama o sobě plně stačí k dosažení spásy.

Obě nauky nabízejí revoluční pohled na společnost. Z náboženského hlediska totiž vnímají všechny lidi jako sobě rovné, tedy i muže a ženy, nehledě na jejich majetek, společenské postavení nebo spáchané hříchy.

Oba myslitelé ve svých teoriích tvrdili, že i ženy mohou být díky Amidovu Původnímu slibu po smrti znovuzrozeny v Západním ráji. A oba též tvrdili, že se ženské vyznavačky po své smrti promění v muže a budou dál existovat v Západním ráji v mužském těle. Hónen proto svou nauku soustředil na okamžik smrti, kdy má k této proměně dojít, zatímco Šinran vnímal moment smrti jako závěrečný bod cesty, jelikož podle jeho interpretace *nembucu* byl věřící spasen již v okamžiku, kdy v Amidův Původní slib uvěřil.

Dalo by se tedy říct, že obě nauky přistupují k ženám bez rozdílu. Nabízejí jim stejnou možnost spásy, jen každá trochu jiným způsobem a podle obou nauk je nezbytné, aby se žena po své smrti proměnila v muže. Nicméně se domnívám, že osobní přístup k ženám obou myslitelů mohl být do jisté míry odlišný. Z Hónenových výroků mám dojem, že byl

konzervativnější než Šinran. Tvrdil, že právě kvůli ženám a jejich hříšné povaze musel Amida udělat ještě slib třicátý pátý, jelikož ženy nedokážou v samotný osmnáctý slib uvěřit. Pravděpodobně tak přemýšlel proto, že byl přirozeně ovlivněn dobou a prostředím, ve kterém vyrůstal. To lze vyzorovat třeba i ze způsobu jeho života, kdy i přesto, co kázal běžným lidem, dál žil podle mnišských restrikcí, pravděpodobně aby nepohoršoval veřejnou morálku. Působí na mě tedy tak, že sám na ženy nenahlížel jako na mužům rovné a jejich spásou se zaobíral pravděpodobně proto, že tvořily podstatnou část jeho následovníků. Oproti tomu Šinran působí tak, že jeho osobní přístup k ženám byl poněkud vstřícnější než Hónenův. To soudím nejen na základě jeho výroků, ale i způsobu života. Jelikož byl ženatý a měl děti, přicházel se ženami do bližšího kontaktu, a přirozeně se proto zajímal také o jejich spásu. Cítil s jejich situací přirozený soucit a chtěl i je přesvědčit o Amidově milosrdnosti. Kromě toho, že už svým sňatkem porušoval mnišské dekórum, nedodržel ani jiná mnišská přikázání a žil běžným životem podle svého vlastního uvážení. Zřejmě i proto se tolik zajímal o význam Amidových slibů a sám sebe přesvědčoval o jeho absolutní milosrdnosti, jelikož hledal způsob, jak spasit sám sebe i přes všechny své hříchy a tužby, kterých se nehodlal vzdát. Domnívám se proto, že na rozdíl od Hónena tak dokázal překonat historicko-sociální kontext doby, ve které žil, a i přes androcentrickou povahu společnosti dokázal ženy vnímat jako lidské bytosti, které se pouze nešťastně narodily do nepřející doby.

Zajisté by bylo možné se jednotlivými výroky nebo názory obou myslitelů zabývat detailněji. Z dochovaných spisů nebo výroků myslitelů se ale lze jen dohadovat, jakým způsobem o ženách opravdu smýšleli. Nicméně jsem přesvědčená, že závěry, ke kterým jsem ve svém výzkumu došla, jsou vysoce pravděpodobné a odpovídají na výzkumnou otázku práce.

Bibliografie

- Amstutz Galen. *Critical Readings on Pure Land Buddhism in Japan Volume 2*. Leiden and Boston: Brill, 2020. Print.
- Inagaki, Hisao. *A Dictionary of Japanese Buddhist terms: Based on References in Japanese Literature*. Union City, CA: Heian International, 1989. Print.
- Kasahara, Kazuo, ed. *A history of Japanese religion*. Tokyo: Kosei Publishing, 2001. Print.
- Kodžiki: kronika dávného Japonska*. Třetí, opravené vydání. Praha: ExOriente, 2017. Print.
- Lexikon východní moudrosti: buddhismus, hinduismus, taoismus, zen*. Olomouc: Votobia, 1996. Print.
- Machida, Soho. *Renegade Monk: Honen and Japanese Pure Land Buddhism*. University of California Press, 1999. Print.
- Nymburská, Dita. *Dějiny japonského myšlení*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2015. Print. Skripta

Internetové zdroje:

- Arai, Toshikazu. "Nembutsu as the Ultimate Form of Meditation." Dostupné z: <http://2019iasbs.dila.edu.tw/wp-content/uploads/2019/05/Session5-Toshikazu-Arai.pdf> [cit. 2022-10-12]
- Bishop, Peter. "Jung, Pure Land Buddhism, and Psychological Faith." *The Eastern Buddhist*, vol. 22, no. 2, 1989, pp. 1–13. *JSTOR*. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/44361855>. [cit. 2024-2-15].
- DeWitt, Lindsey. (2015). A Mountain Set Apart: Female Exclusion, Buddhism, and Tradition at Modern Ōminesan, Japan. UCLA. Dostupné z: <https://escholarship.org/uc/item/24q896hq> [cit. 2022-11-13].
- Kubo, Tsuginari, and Akira, Yuyama. *THE LOTUS SUTRA*. Revised Second Edition. 2620 Warring Street Berkeley, California 94704: Numata Center for Buddhist Translation and

Research, 2007. Print. Dostupné z: https://www.bdk.or.jp/document/dgtl-dl/dBET_T0262_LotusSutra_2007.pdf [cit. 2022-11-22].

Kurihara, Toshie, and Mariko Imai. "A History of Women in Japanese Buddhism: Nichiren's Perspectives on the Enlightenment of Women." *The Journal of Oriental Studies* 13 (2003): 94–118. Dostupné z: <http://buddhism.lib.ntu.edu.tw/FULLTEXT/JR-MAG/mag356183.pdf> [cit. 2022-09-29].

Macuno, Džunkó. Kakamura bukkjó to džosei, indogaku bukkjógaku kenkjú (松野 純孝, 鎌倉 佛教と女性, 印度學佛教學研究), 1962, svazek 10, 2. vydání, str. 648660, publikováno 9. 3. 2010, Online ISSN 1884-0051, Print ISSN 0019-4344. Dostupné z: https://www.jstage.jst.go.jp/article/ibk1952/10/2/10_2_648/_article/-char/ja [cit. 2024-2-22]

Matsuo, Kenji. "What Is Kamakura New Buddhism?: Official Monks and Reclusive Monks." *Japanese Journal of Religious Studies*, vol. 24, no. 1/2, 1997, pp. 179–89. *JSTOR*, Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/30234157>. [cit. 2022-9-20]

Minamoto, Džunko. Šinran to džoseiken, Indogaku bukkjógaku kenkjú (源 淳子, 親鸞の女性 観, 印度學佛教學研究), 1976-1977, svazek 25, 1. vydání, str. 146–147, publikováno: 9. 3. 2010, Online ISSN 1884-0051, Print ISSN 0019-4344. Dostupné z: https://www.jstage.jst.go.jp/article/ibk1952/25/1/25_1_146/_article/-char/ja [cit. 2024-2-23]

Nakao, Masaki. Nihon ódžó gokuraku ki no senžucu ni cuite, Indogaku bukkjógaku kenkjú (中 尾正己, 日本往生極楽記の撰述について, 印度學佛教學研究), 1976–1977, svazek 25, 1. vydání, str. 285–287, publikováno 9. 3. 2010, Online ISSN 1884-0051, Print ISSN 0019-4344. Dostupné z: https://www.jstage.jst.go.jp/article/ibk1952/25/1/25_1_285/_article/-char/ja [cit. 2024-4-16]

Thornton, S. A. *Journal of the American Academy of Religion*, vol. 68, no. 2, 2000, pp. 436–39. *JSTOR*, Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1465950>. [cit. 2022-10-13].

<https://kotobank.jp/word/《浄土和讃》-1339943#w-1339943> [cit. 2024-4-13]

https://kotobank.jp/word/延喜式-38039#goog_rewarded [cit. 2024-4-15]

<https://kotobank.jp/word/六時礼賛-152654#w-152654> [cit. 2024-4-15]